

Πολιτισμική δημοκρατία ή πολιτισμικός εθνικισμός;

του Γιάννη Μηλιού¹

Η «πολιτισμική δημοκρατία», ως έννοια, ως διεκδίκηση, ή ως πλαίσιο προώθησης δημόσιων πολιτιστικών πολιτικών έχει έρθει το τελευταίο διάστημα στην επικαιρότητα.

Χαρακτηριστικό είναι το *Μανιφέστο* του βρετανικού «Κινήματος για πολιτισμική δημοκρατία» της 1/1/2019 (<http://culturaldemocracy.uk/>), αλλά και τα σχετικά κείμενα και πρωτοβουλίες επίσημων κρατικών θεσμών στις χώρες της ΕΕ (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας), αλλά και στις ΗΠΑ.

Πέραν του επίσημου ορισμού, σύμφωνα με τον οποίο επιδιώκεται η συνύπαρξη όλων των πολιτισμικών παραδόσεων σε ισότιμη βάση («πολιτισμός για όλους, από όλους»), η απαίτηση για «πολιτισμική δημοκρατία» τέμνει, αλλά και αναπαράγει εντάσεις αναφορικά με το ζήτημα του «εθνικού πολιτισμού», ή της «ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας».

Αμέσως τίθεται το πολιτικό ερώτημα: Σε τι συνίσταται εδώ κατά κύριο λόγο η δημοκρατία; Στη σύνθεση-συναίνεση μεταξύ διαφορετικών τάσεων, ρευμάτων και προσεγγίσεων, ή στη διατήρηση της διακριτότητας και έντασης μεταξύ τους; Και αν ισχύουν και τα δύο, ποια διάσταση αποτελεί την κύρια όψη; Διαμορφώνονται έτσι ουσιαστικά δύο προσεγγίσεις αναφορικά με την πολιτισμική δημοκρατία:

Κατά την πρώτη, η «πολιτισμική δημοκρατία» επιδιώκει τη διαμόρφωση μιας «πλουραλιστικής» μεν αλλά πάντως ενιαίας πολιτισμικο-πολιτειακής ταυτότητας («εθνικός πολιτισμός», «ευρωπαϊκός πολιτισμός»), μέσα από τον «διαπολιτισμικό διάλογο» και την κατανόηση του «πολιτισμικά Άλλου» (στο εσωτερικό μιας χώρας διαπερατής από μεταναστευτικές ροές, ή περιέχουσας εθνικές ή φυλετικές μειονότητες, ή στο εσωτερικό της ΕΕ όπου υφίστανται πολλαπλές «πολιτισμικές ταυτότητες»). Είναι έτσι ζητούμενος ο «δημοκρατικός» επανακαθορισμός του «εθνικού» ή «ευρωπαϊκού» πολιτισμού.

Κατά τη δεύτερη εκδοχή της πολιτισμικής δημοκρατίας, οι πολύμορφες πρακτικές στο επίπεδο του πολιτισμού και της τέχνης δεν οφείλουν (ούτε είναι επιθυμητό, ή δυνατό) να ανάγονται στις πολιτειακές, κρατικές, εθνικές και φυλετικές διακρίσεις και διαιρέσεις που επιβάλλουν οι σχέσεις εξουσίας και το κοινωνικό σύστημα εντός του οποίου ζούμε.

Στην πρώτη εκδοχή, όλες οι πολιτισμικές και καλλιτεχνικές πρακτικές που αποκλίνουν από τα «πρότυπα» του υποτιθέμενου «εθνικού πολιτισμού», προσλαμβάνονται ως φολκλορική «ετερότητα» που «εμπλουτίζει» την «πολιτισμική επικράτεια».

Στη δεύτερη περίπτωση η έννοια «εθνική» ή «ευρωπαϊκή ταυτότητα» δεν αποτελεί παρά μια λεκτική κυρίως σύμβαση, που μπερδεύει την ιθαγένεια ενός δημιουργού με την καλλιτεχνική ιδιαιτερότητα του έργου του (ποιότητα και σημασία, ένταξη σε ένα καλλιτεχνικό ρεύμα κλπ.). Απορρίπτεται επίσης η ιδέα ότι οι πολιτισμικές πρακτικές και ιδιαιτερότητες κάθε κοινότητας εντάσσονται σε κάποιο ειδικά «εθνικό» πολιτισμικό πρότυπο, ή (πρέπει να) υπάγονται στις ομογενοποιητικές στρατηγικές της κρατικής εξουσίας. Άλλωστε, η όποια κοινότητα συνήθως χαρακτηρίζεται από πολλαπλές, μη «εθνικά» κατατάξιμες πρακτικές. Χορεύει π.χ. και Μαλεβιζιώτικο και ροκ, ή και Ράικο και βαλς, κ.ο.κ.

¹ Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο και διευθυντής της τριμηνιαίας επιθεώρησης *Θέσεις*.

Στην πρώτη αντίληψη, «του εθνικού πολιτισμού», έχουμε τις διάφορες αποχρώσεις του (πολιτισμικού) εθνικισμού.

Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε μία (από τις πολλές) προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της αυτόβουλης πολιτισμικής δημιουργικότητας.

Όπως έγραφε ο κορυφαίος Ιταλός διανοούμενος Αντόνιο Γκράμσι:

«Ο Ρενάν παραμένει Γάλλος, όπως ακριβώς ο άνθρωπος που όντας άνθρωπος παραμένει ένα θηλαστικό [...] Η εθνικότητα είναι μια αρχική ιδιαιτερότητα, αλλά ο μεγάλος συγγραφέας ιδιαιοποιείται ακόμα κι ανάμεσα στους ομοεθνείς του κι αυτή η δεύτερη “ιδιαιτερότητα” δεν είναι μια συνέχεια της πρώτης. Αυτό ακριβώς είναι που δεν δέχονται οι εθνικιστές, για τους οποίους η αξία των μεγάλων διανοουμένων συνίσταται στην ομοιότητα που έχουν με το πνεύμα της ομάδας τους [...] η συμπεριφορά των εθνικιστών δεν είναι τυχαία κι ούτε οφειλόταν σε πνευματικούς λόγους» (Οι διανοούμενοι, 2005, Στοχαστής: 112-114).